

O PROBLEMU STAROSTI SLOVENSКИH PRIREDB GORSKIH ČLENOV

France Goršič

I. Uvodni in obči pogledi

Dne 9. februarja 1543 je potrdil kralj Ferdinand I. Gorske bukve za vojvodino Štajersko (G. b.). Ta general ali zapovedni list je bil rezultat kompromisa, ki so ga sklenili štajerski deželni stanovi prelatov, gospode (baronov) in plemstva kot predstavniki gorskih gospodov po zelo hudem političnem boju z zastopniki štajerskih mest in trgov kot predstavniki meščanskih in tržaških mejašev, ki so imeli takrat že obilo vinogradov v zakupu po štajerskih gosposčinah. Tako imenovani sogorniki (perkholden, perkgnossen), se pravi, podložni vinogradniki gorskih gosposčin, niso bili udeleženi pri kodifikaciji gorskega prava. Obče mnenje, da so G. b. kodeks kmetskega prava, je treba tako popraviti, da gre za gosposko ureditev fevdalcev, pri kateri so upoštevali kodifikatorji pravice in dolžnosti sogornikov le toliko, kolikor je bilo neogibno, da se ob njih jasno pokažejo razlike mejaških pravic in dolžnosti.

Namen štajerske zakonodajne akcije je bil, da se po možnosti odpravi kaj neprijetna razcepljenost običajnega prava vinskih gorá, ki je postajala zato čedalje hujša, ker so štajerski gorski gospodje, vsak za gore svoje gosposčine, poljubno izdajali posebne predpise v obliki tako imenovanih gorskih pravilnikov (Weingartenordnungen). Sklepanje individualnih zakupnih pogodb med gorskimi gospodi in mejaši njihovih gorá po mestnem pravu je namreč prišlo močno v pozabo v zadnjih treh stoletjih srednjega veka. Mesto mejaškega pogodbenega prava je zavzemalo čedalje bolj običajno pravo, ki se je izmaličilo v stoletjih v tak pravni partikularizem, da so tako gorski gospodje kot njihovi gorni mejaši, ki so po veliki večini izhajali iz vrst meščanov in tržanov, enodušno zahtevali, naj jih deželski knez reši iz pravne stiske in izenači vsaj glavne predpise gorskega prava. Ko so bile naposled potrjene G. b., so na Štajerskem veljali kodificirani gorski členi, v tem ko je običajno gorsko pravo, ki je »od starih sem prišlo«, poslej imelo subsidiarno veljavnost, zgolj kolikor so se G. b. izrečno sklicevale nanj.

Drugače je bilo na Kranjskem in Koroškem. V teh dveh vojvodinah je še od starine veljalo pravilo, ki so ga sprejemali sčasoma tudi

v tekst deželskih ročinov kot postavljeno normo, da imajo veljati štajerski predpisi v vojvodini tedaj, kadar bi šlo za kako reč, ki doma še ni urejena s postavljenimi normami. Na tej podlagi so dobile štajerske G. b. na Kranjskem in Koroškem zakonsko veljavnost kot subsidiarno pravo. Na Koroškem sta se raba in pomen gorskega prava zelo zmanjšala še v srednjem veku, ker so Korošci zvečine opuščali svoje vinograde zaradi neugodnih klimatskih in ekoloških razmer,¹ tako da je prej znatno koroško vinogradstvo popolnoma izgubilo svojo prejšnjo pomembnost. Kranjska sicer tudi ni bila absolutno vinska dežela, vendar pa je kranjsko gorsko vinogradarstvo, navzlic opuščenim vinogradom na Gorenjskem, obdržalo precēj svoje pomembnosti zaradi pridelovanja vina za trg. V 16. stoletju je postalo kodificiranje kranjskega gorskega prava aktualno, toda do uzakonitve kranjskih G. b. le ni prišlo. Neuzakonjeni osnutek iz leta 1595, ki mu je naslov Beradtschlagte Pergrechts Ordnung in Craim vund der Windischen Marckh, Ysterreich vnd Kharst, je dobil v slovenski literaturi ime Obravnane gorske bukve (Obr. G. b.).

Ker so imele G. b. na Kranjskem subsidiarno veljavnost, so posomezni kranjski gorski gospodje skrbeli za to, da se gorski člani prevedejo (»iztolmačijo«) na slovenski jezik takó, da bi ustrezali običajnim normam domačega prava, ki so se pogosto zelo razlikovale od norm štajerskega prava. Kot primera navajamo dve taki določbi. G. b. prehajajo molče čez gorsko skupnost kot organizirano združenje sogornikov, nikdar pa se ne pečajo s to ustanovo bodisi v organizacijskem ali pravdopravnem pogledu. Kodifikatorji so prilagodili organizacijo vinskih gorá duhu lastniškega individualizma, češ, sogornik je lastnik — uživalec svojega gornega delca, gorski gospod pa vrhovni lastnik cele gore kot dela podeljenega mu fevda. Nasprotno pa pisci slovenskih priredb gorskih členov, ne le Slovenci, temveč tudi Labasser, Kapsch in drugi Nemci, ki jim še ne znamo imena, obravnavajo gorsčino odločno kot ustanovo družbenosti, dajoč ji včasih ime sogorsčina -e, ž., ki je z njim terminološko prav posebno poudarjen družbeni značaj ustanove.² Nadaljnji primer zadeva določbo člana 1 G. b., da se

¹ Na Koroškem je pešalo vinogradarstvo že od 12. stoletja zaradi čedalje ostrejšje klime, veliko pa tudi zaradi zastarelih trt. Štajerski rekolonizatorji so preseljevali koroške sogornike na Srednje in Gornje Štajersko, kjer so ustanavljali gorske organizacije, za katere pa ni bilo kmetov, ki bi bili doma v gorskem vinogradništvu. Zapisniki gorskih pravd iz Žitare vesi iz let 1440 do 1447 (Anton Mell, Das Sittersdorfer Bergthaiding, Carinthia 1913, 137 sl.) so dokaz, da je bilo gorsko vinogradarstvo na Koroškem deloma pomembno še v 15. stoletju. Toda v novem veku je bilo nekaj vinogradarstva samo še v Podjuni. Na gorsko vinogradarstvo na Koroškem se dalje ne mislimo ozirati v pričujoči študiji.

² Termin sogorsčina — e.ž. se bere v členih 1, 4 in 7 Vagensberškega fragmenta, v čl. 5 in 4 Kapscheve priredbe in v čl. 4 priredbe, ki jo je Metod Dolenc krstil za prevod Narodnega muzeja v Ljubljani, ker se le-tam hrani.

ima vršiti gorska pravda v vsaki gori enkrat na leto med veliko nočjo in binkošti. Ne sicer povsod, vendar so se vršile gorske pravde na Kranjskem dvakrat na leto v toliko gorah, da so Obr. G. b. v svoj čl. 1 izrečno sprejele določbo, da se ima vršiti gorska pravda v vsaki gori prvič med Gregorjem in Jurijem, drugič pa jeseni, kakor je v gori navada.

Po želji svojih gorskih gospodov so jemali prireditelji slovenskih besedil take posebnosti domačega običajnega prava izrečno v ustrezne gorske člene, da bi vnaprej onemogočili njih derogacijo. Zaradi tega je med izvornim tekstom G. b. in slovenskimi teksti mnogo razlik, po drugi strani se pa v marsičem niti slovenski teksti med seboj ne ujemajo, ker so se posamezni pravni običaji včasih zelo razločevali. Že ob površnem branju slovenskih tekstov bralec brž opazi, da se opirajo mnoge določbe dosti bolj na norme neuzakonjenih Obr. G. b., ko pa na člene G. b. Stvar je v tem, da so se tudi sestavljavci načrta Obr. G. b. predvsem ozirali na posebnosti kranjskega gorskega prava. Je pa tudi zelo mnogo nadrobnosti, iz katerih se da sklepati, da je bila piscu za predlogo starejša slovenska priredba. Z vidika zgodovine prava gre v takih primerih največkrat za tako imenovano izposojanje pravnih norm (Normenausleihe), se pravi za prevzemanje in uvajanje pravnih pravil, ki so se nekje v sosedstvu dobro obnesla.

Metod Dolenc je kronološko določil starost do zdaj objavljenih 10 slovenskih priredb gorskih členov, upoštevajoč kot kriterij zgolj čas zapisa oziroma datum vira, v katerem se zapis nahaja.³ Posebno važna okoliščina mu je bila pri tem določevanju denarna vrsta glob in kazni, ker so jo prireditelji redno prilagajali valuti svoje dobe. Pisatelj je le mimogrede o priliki opozoril bralca na to, da je tekst vsekakor prej nastal, kakor pa kaže datum zapisa. Tako je domneval, da je moral poznati Andrej Recelj, župnik na Raki, vsekakor starejšo predlogo slovenskih gorskih členov, ker pravi sam v uvodu svoje priredbe iz leta 1582, da gre za vnovično iztolmačenje G. b.⁴ Glede Kapscheve priredbe je pisatelj opozoril na to, da je zapisovalec sam na koncu teksta jasno povedal, da gre za prepis starejšega teksta.⁵ Glede priredbe, ki jo je poimenoval po ljubljanskem Narodnem muzeju, ker se ondi hrani, je bil pisatelj tudi mnenja, da gre za prepis teksta iz starejšega časa. Dalje meni pisatelj, da je imel soteški prireditelj pred seboj priredbo, ki je bila oprta na Obr. G. b. Metod Dolenc pa ni bil

³ Metod Dolenc, Gorske bukve v izvorniku, prevodih in priredbah, Ljubljana 1940 (zanaprej Dol. G. b.), odd. VI, str. 38—45.

⁴ Andrej Recelj je dal svoji priredbi naslov: Gornih Bvqvi: Od Krailove Suetloiti Offen inu poterien general inu Priuilegium. Is Nou uilaveniki Ielīgik Istulmazhan skuli Andrea Rezla, Farmoitra na Rakj. Anno MD LXXXII.

⁵ Kapscheva priredba je brez naslova, na koncu pa je pripis: die 17. octobris (8bris) 1683. Descripsit I. Kapsch Reittenburgi. — Metod Dolenc je menil, da je oskrbnik čreteške graščine I. Kapsch prepisal neki tekst, ki je bil skrajšan zaradi branja na gorskih pravnih dnevih.

vedno teh misli. Govoreč o starosti Prekmurske priredbe polemizira pisatelj z zgodovinarjem Josipom Grudnom, češ da priredba ne sodi v 18. stoletje, marveč da jo je treba vrstiti po nastanku med leti 1807 in 1811, ker so kazenske sankcije izražene v goldinarjih in krajcarjih, to pa kaže na čas, ko so bili vpeljani bakreni po 15 in 30 krajcarjev (cesarski dekret z dne 20. marca 1807), oziroma ko so bili le-ti reducirani na petino vrednosti (cesarski patent z dne 20. februarja 1811).⁶

Metodu Dolencu je bilo pač le do tega, da bi ustanovil čas zapisa, ne pa da bi rešil vprašanje nastanka teksta. Opombe o starosti tekstov so bile le navržene brez vsakršne znanstvene pretenzije. Zato je pisatelj razporedil slovenske priredbe gorskih členov kronološko takole:⁷

1. Recljeva priredba iz leta 1582, ki je stvarno prevod uvoda, vseh 52 členov in sklepnega besedila G. b. Okrajšava Prir. Rec.⁸

2. Priredba ljubljanske Narodne in univerzitetne knjižnice iz leta 1644, tako imenovana po mestu, kjer jo hranijo. Obstoja iz 50 členov. Okrajšava Prir. NUK.⁹

3. Priredba Hannsa Labasserja iz leta 1646. Obsega 44 členov. Okrajšava Prir. Lab.¹⁰

4. Priredba I. Kapscha iz leta 1685. Ima 42 členov. Okrajšava Prir. Kapsch.¹¹

5. Vagensberški fragment, okrnjen zapis iz časa po letu 1686 ali celo po letu 1749. Obstoja iz 16 členov. Okrajšava Fragm. vag.¹²

6. Vagensberški ekscerpt iz istega časa. Obsega 26 členov. Okrajšava Eksc. vag.¹³

⁶ Kaj verjetno je, da je neznan zapisovalec ravno zaradi teh cesarskih patentov znova priredil točke starega teksta, se pravi, stare sankcije prilagodil novi valuti.

⁷ Zaradi preglednosti se držimo po možnosti označb Metoda Dolenc a, da bi vsakomur olajšali preučevanje virov gorskega prava.

⁸ Prir. Rec. je bil že prej objavil Vatroslav Oblak v LMS 1889, Anton Koblar pa v IMK IX (1899). Oblak je ugotovil, da se grafika strinja z rokopisom Trubarjeve Postile iz leta 1578.

⁹ To priredbo je bil že prej objavil Vatroslav Oblak v LMS 1887. Naslov ji je Nasiga Suetliga Cassaria Gorskih Praud Vstaierske Vkoroske inu Vkrainski Deselle Resnizho Poterienie.

¹⁰ Prir. Lab. je uvezana v zbirki obrazcev Formularienbuch, ki je v ljubljanskem kapiteljskem arhivu. Naslov priredbi je Gorske Bukve pissane v tem letu, khader se je pisalu 1646. Priredba je bila objavljena v Kroniki 1934.

¹¹ Prir. Kapsch prej še ni bila objavljena, omenil pa jo je Vatroslav Oblak v LMS 1887, 290, op. 2. Priredba nima naslova.

¹² Fragm. vag. ima naslov Die Perkh Ordnung ausz der teutschen in die Kranarische Sprach vertolmatsch. Priredba je z gradu Wagensberga (Bogenšperka) pri Litiji. Uvezana je v zvezku z usnjenimi platnicami, ki ima 22 listov, in je zdaj v privatni lasti.

¹³ Eksc. vag. je uvezan v istem zvezku, neposredno za Fragm. vag. Naslov se mu glasi Goriske Freijste Ad Celarje Ferdinando 2: 5. Metod Dolenc e je sodil, da je treba iskati avtorja Eksc. vag. v osebi naslednika tistega zapisovalca, ki se je bil lotil prevoda G. b., a ga ni dovršil, tako da je ostal fragment.

7. Priredba ljubljanskega Narodnega muzeja iz časa po letu 1781, tako imenovana po mestu hranjenja. Ima skrajšan uvod in 51 členov. Okrajšava Prir. NM.¹⁴

8. Soteška priredba iz časa po letu 1725. Obseg 44 členov. Okrajšava Prir. sot.¹⁵

9. Boštanjška priredba iz časa pred letom 1781. Sestoji iz 50 členov. Okrajšava Prir. bošt.¹⁶

10. Prekmurska priredba. Obseg 20 točk. Okrajšava Prir. prekm.¹⁷

V kronološkem redu, sestavljenem po času zapisa oziroma prepisa posameznih virov, morajo neogibno nastati divergence, brž ko se virom poiščejo mesta, kamor sodijo po času svojega nastanka. Pričujoči študiji je postavljena naloga, določiti slovenskim priredbam gorskih členov ta mesta. Gre za to, da se tekstom določi nastanek po pravni in terminološki analizi, z upoštevanjem kriterijev jezika in grafike pa le toliko, kolikor o tem že obstoje strokovne izjave poklicnih jezikoslovcev. Zlasti medsebojni odnosi tekstov se dajo največkrat dognati, ne da bi se bilo treba spuščati v strogo lingvistična vprašanja.

Izvajanja po tej metodi naj pokažejo, da je pravilna naslednja razvrstitev slovenskih priredb gorskih členov po nastanku tekstov:

I Prir. Rec.	}	Prvi starostni razred;
II Prir. NUK		
III Fragm. vag.	}	Drugi starostni razred;
IV Prir. Kapsch		
V Prir. NM		
VI Prir. Lab.	}	Tretji starostni razred;
VII Prir. bošt.		
VIII Eksc. vag.	}	Četrti starostni razred;
IX Prir. sot.		
X Prir. prekm.		Peti starostni razred.

¹⁴ Vatroslav Oblak je omenil to priredbo v LMS 1887, 290, objavljena pa prej ni bila. Naslov ji je Gorsk Articlne.

¹⁵ Prir. sot. je našel Anton Kaspret na soteškem gradu, objavil pa jo je Metod Dolenc v ČZN 1931 (XXV). Naslov tej priredbi je Časarske Gorske Prauize.

¹⁶ Prir. bošt. ima naslov Gorske Regelce al' Artikelni kateri per gorski Praudi vsselei morejo naprei brani inu izloseni Biti. Poprej ta priredba še ni bila objavljena, omenil pa jo je Vatroslav Oblak v LMS 1887. Hrani se v Narodnem muzeju v Ljubljani.

¹⁷ Prir. prekm. ima naslov Artikulusi Vrha Nedelszkoga, stere szo nam na haszek szpravleni i napravleni i poulek reda po etom nassem Szlovenszkom leziki na vekso razumnoszt vö dani ino sze po redom majo etak vö steti. Tekst je bil objavljen v Kalendarju Najszvetejsoga Szreza Jezusovega za leto 1912 v Sobotišču v madžarski grafiki.

II. Naše poglavitno sodilo starosti

Prvotni pomen prastarega strokovnega izraza gorščina -e, ž. se ni ujemal s pomenom, ki ga je imel ustrezajoči nemški termin perkrecht (das Bergrecht). Slovencem je pomenila gorščina družbeno organizacijo (gorsko skupnost), prvotni pomen termina perkrecht pa je bil subjektivno pravo vrhovnega lastnika gore. To strokovno in izrazoslovno nasprotje ni bilo nikoli odpravljeno, marveč je trajalo skozi vse dobe, dokler se je sploh rabil strokovni izraz gorščina. Kasneje, ko je termin gora -e, ž. začel spodrivati svojega tekmeca gorščino, se je isto nasprotje nadaljevalo med terminoma gora in perkrecht. Nемец je svoj pojem individualnega prava zmeraj postavljaj na prvo mesto, v tem ko je Slovenec tradicionalno vztrajal pri svojem pojmu skupnosti organiziranih sogornikov.

Da sta se termina gorščina in perkrecht sčasoma izrazoslovno izenačila kot imé gori, se pravi kot označba zemljiškega kompleksa, ki je stvarno organizacijska osnova gorske skupnosti, k temu pomenoslovnemu spoju sta bistveno pripomogli dve metonimiji, ki sta istovetni po predmetu zamenjave, pa različni po zamenjanem predmetu. Predhodna zamena termina gorščina s terminom gora je bila stvarno zamena pojma ustanove družbenosti z nje stvarno osnovo; predhodna zamena termina perkrecht s terminom gora (perg) pa je bila zamena lastninskega pojma s pojmom predmeta lastništva. V obeh primerih je stopil na mesto zamenjanega predmeta isti predmet zamene: gora, pojmovana kot mestnost. Ta nivelizacija je šla v izrazoslovljih Slovencev pa Nemcev po dveh čisto različnih potéh. Da je zelo stara, pričajo primeri, ko pomenita termina gorščina in perkrecht soglasno goro kot mestnost že kar v najstarejših slovenskih priredbah.¹⁸ Nivelizacija se je potem nadaljevala. Nemcem je pomenil perkrecht zdaj tako pravico gorskega gospoda kot samo goro. Brž ko so tudi Slovenci začeli nazivati goro za gorščino, je samo od sebe prišlo še to, da bodi gorščina tudi oznaka prava, ki pristoji gorskemu gospodu. Seveda pa je šel tukaj metonimični razvoj v nasprotni smeri ko pri Nemcih, namreč ne od prava h gori, temveč od gore k pravu. Uspeh je bil isti: prvotni perkrecht, pravo gorskega gospoda, je dobil ime gorščina. Ko pa je bil tērmin gorščina imenoslovno izenačen s tērminom gora, je naravno tudi tērmin gora dobil imenoslovno sposobnost, biti izraz za pojem gorščino kot družbeno organizacijo sogornikov. Skratka, izraza gorščina in gora sta postala istovetna tērmina.

V začetku 17. stoletja je nadomestil staro ime gorščina v treh slovenskih tekstih tērmin sogorščina -e, ž.² Raba tērminov gorščina, sogorščina in gora v slovenskih priredbah gorskih členov je trdna pod-

¹⁸ To velja zlasti glede priredb prvih dveh starostnih razredov, posebno glede Recljeve priredbe, kjer se bere tērmin gora kar v 6 členih namesto termina gorščina. Glej o tem Tabela, ki jo objavljamo v tekstu izvajanj.

laga za presojo starosti teh virov, ker se je tîrmin gora v poznejšem času tako zelo razmahnil na škodo svojega tekmeča gorščine, da je le-temu ostala samo še pomenoslovna pozicija gorne (davščine), potem ko se je tîrmin gora, ime za skupek vinogradskih zemljišč ene sogorščine, povzpел med strokovne izraze družbenosti in pravoznanstva. Faze tega pomenoslovnega razvoja naj bralcu predoči naslednja tabela.

Vir		Gorski člen, v katerem se rabi termin			Gorščina ime gorni (davščini)
raz- red	ime	gorščina	sogorščina	gora	
I	I Prir. Rec.	15, 20, 21, 23, 26, 31, 34, 37, 45, 50	—	1, 3, 9, 19, 30, 52	6, 16, 17, 18, 20, 44
	II Prir. NUK	4, 10, 12, 19, 20, 22, 28, 30, 33, 35, 44, 47, 48, 49	—	1	6, 14, 15, 16, 17, 18, 19
II	III Fragm. vag.	13	1, 4, 7	—	15, 16
	IV Prir. Kapsch	17, 23, 26, 28, 38, 39, 41	3, 4	1, 4, 10, 14, 15	3, 12, 13
	V Prir. NM	1, 13, 19, 20, 21, 23, 26, 29, 31, 34, 37, 44, 45, 49, 50,	4	9, 19	6, 16, 17, 18, 20, 44
III	VI Prir. Lab.	4, 21, 30, 33, 40, 42, 43	—	1, 3, 7, 9, 10, 13, 17, 18, 19, 28	6, 15, 16, 18, 44
	VII Prir. bošt.	4, 20, 21, 23, 31, 35, 43, 46, 47	—	1, 7, 9, 10, 13, 19, 20, 33, 34, 48, 49	6, 15, 16, 17, 18, 20
IV	VIII Eksc. vag.	—	—	2, 5, 7, 15	11, 12
	IX Prir. sot.	—	—	4, 8, 12, 16, 17, 18, 27, 31, 32, 38, 40, 41	6, 42
V	X Prir. prekm.	—	—	—	—

Slovenske priredbe gorskih členov so razdeljene v tem pregledu v pet starostnih razredov. Prvi starostni razred sodi v zadnjo petino 16. stoletja. Vanj štejemo dva vira: I Prir. Rec. in II Prir. NUK. V njih prevladuje popolnoma tîrmin gorščina. Tîrmina sogorščina tukaj še

ni, t rmin gora najdemo pri Reclju v 6 členih, v II Prir. NUK pa zgolj na enem mestu. Ker je nivelizacija perkrecht perg v izvorniku G. b.  e do kraja izpeljana, je tej imenoslovni rabi seveda sledil tudi Andrej Recelj, ki je prevajal tekst dobesedno, uporabljajo  včasih kar nerazumljive skovanke. Drugi starostni razred sodi v začetek 17. stoletja. Tvorijo ga viri III Fragm. vag., IV Prir. Kapsch in V Prir. NM. Skupno je tem trem tekstom to, da rabijo pisci t rmin sogorščina. Nadaljnja karakteristika je v tem, da raba t rmina gorščina mo no prekaša rabo t rmina gora. Vagensber ski fragment sploh nima izraza gora, v drugih dveh virih pa je raba t rmina gorščina v večini. T rmin gora najdeš pri Kapschu v 4 členih, v V Prir. NM pa v dveh členih. V tretji starostni razred, ki ga datiramo v sredo 17. stoletja, uvr camo vira VI Prir. Lab. in VII Prir. bošt. Iz obeh virov je izginil t rmin sogorščina, rehabilitirani stari t rmin gorščine pa ne le da nima več večine, marveč zaostaja znatno za rabo t rmina gora.¹⁹ četrti starostni razred, ki odločno sodi v 18. stoletje, tvorita vira VIII Eksc. vag. in IX Prir. sot. V teh dveh tekstih gospoduje t rmin gora  e tako izključno, da naletiš na t rmin gorščina samo  e v njenem pomenu gorna (davščina), v vsakem tekstu po dvakrat. Naposled je X Prir. prekm. uvr cena posebej v peti starostni razred deloma zato, ker ni dokaza, da je priredba nastala prej ko v 19. stoletju, deloma pa zato, ker tekst nima t rminov gorščina, sogorščina in gora, temveč rabi za t rmin gorščino (sogor  ino) madžarski izraz *he zsek* (*hegysz k*), za t rmin goro pa t rmin vrh -a, m.

Divergence z Dolencevo razvrstitvijo slovenskih priredb gorskih členov se nanašajo potemtakem na priredbe, ki smo jih uvrstili v tri srednje starostne razrede.²⁰

III. Kontrolni dokaz

Meja tvo je obstajalo davno prej, ko so bile potrjene G. b. Zgodovina kodifikacije poroča o mo nem političnem vplivu meščanskih in tr zanskih mejašev, ki so na  tajerskem po hudem boju dosegli, da so jih deželni stanovni vnovič poklicali k sestavi osnutka G. b. Same Gorske

¹⁹ To razmerje je v VI Prir. Lab 10:7, v VII Prir. bošt. pa 11:9.

²⁰ V drugem starostnem razredu je ostala zgolj Kapscheva priredba na svojem starem četrtem mestu. Ostala dva teksta drugega starostnega razreda sta premaknjena na tretje in peto mesto s prejšnjega petega in sedmega mesta. Priredbi tretjega starostnega razreda sta prišli s prejšnjega tretjega in devetega mesta na sedanje  esto in sedmo mesto. Priredbi četrtega starostnega razreda naposled imata zdaj na svojem osmem in devetem mestu tisti priredbi, ki sta prej zavzemali  esto in osmo mesto. Najbolj zgrešena je bila uvrstitev vira V Prir. NM na prejšnje sedmo mesto. Tekst VI Prir. Lab. je bil predloga tekstu. VII Prir. bošt., ta pa sodi absolutno pred tekst IX Prir. sot. Metod Dolenc je bil priredbi prvega starostnega razreda ter Prekmursko priredbo pravilno razporedil.

bukve, prav tako pa tudi slovenski priredbi gorskih členov prvega starostnega razreda, so trdna podlaga trditvi, da mejaši 16. stoletja niso želeli globlje posegati v problem organizacije gorske skupnosti, marveč so uporabili vse svoje prizadevanje za to, da bi kar najboljše zavarovali svoje gospodarske koristi vštric obstoječih združenj podložnih vinogradnikov. Takšno prizadevanje štajerskih mejašev je pripomoglo h krepitvi organiziranih sogorščin v gosposčinah, ker so morali upoštevati pri sestavi osnutka dosti takih določb, ki so bile sogornikom v prid. To je bilo hkrati podlaga, na kateri sta se izenačila tērmina sogornik in mejaš.

Svobodni zakupnik gosposčinskega vinograda po mestnem pravu se je po nemško imenoval prvotno perkgnoss (der Berggenosse). Ohranjen je dokumentaren dokaz, da je pomenila beseda perkgnoss mejaša še ob času kodifikacije G. b.²¹ Domnevati pa je, da so prenašali ime perkgnoss že takrat na perkholde (Bergholde), ker kodifikatorji G. b. sicer ne bi bili mogli oglasiti tērminov perkhold in perkgnoss za imenoslovno iste izraze na pomenski ravni podložnega vinogradnika. Kodifikatorji so se po drugi strani dosledno ogibali rabi kakega strokovnega naziva za pojem gornega mejaša na ta način, da so se zatekli le k opisovanju in splošnim dikcijam.²² Iz zapisnikov gorskih pravn s Kranjskega pa vemo, da je bila ta vrzel popolnjena tako, da so se mejaši v sodni praksi nazivali v vseh nemških zapisnikih s slovensko izposojenko Meäschen (Meäschen).

Slovenski tērmin sogornik -a, m., je prevod nemškega tērmina perkgnoss. Izrazoslovni razvoj imena sogornik pa je bil na Slovenskem drugačen, kot je bil razvoj nemškega perkgnossa. Razvojni poti se sicer res toliko ujemata, kolikor je tudi ime sogornik dobilo pomen perkholda, ki se je prvotno po slovensko imenoval gornik -a, m. Jemljemo za gotovo, da je vplival na razvoj v slovenščini primer Nemcev, ki so perkholda čedalje pogosteje nazivali za perkgnossa, gornega tovariša. V vsem drugem pa je bil izrazoslovni razvoj tērmina sogornik čisto različen od imenoslovne kariere, ki je bila usojena nemškemu perkgnossu. Ime sogornik je pomenilo člana gorske skupnosti. Podoba je, da se je zdel ljudstvu tērmin sogornik ustrežnejši od starega tērmina gornik, saj tudi tērmin sogorščina -e, ž. bolj pregnantno izraža misel združenja, kot pa beseda gorščina -e, ž. V tem pa je objasnilo, zakaj tērmin gornik in sogornik nista postala soznačni besedi. Novi naziv sogornik je starega gornika prosto spodrinil iz njegovega imeno-

²¹ Jakob Kelemina, GMS XX (1939), 284, je opozoril, da so v cenicvi Auerspergovih gosposčin Viltuš-Statenberg iz leta 1542 duhovniki, plemiči in meščanje nazvani meine pergenossen, v nasprotju h kmetičem vinogradarjem, ki se imenujejo pauernsleut.

²² Kadar je govor o kaki določbi, ki naj velja enako za mejaše kot za sogornike, so se kodifikatorji vselej izognili strokovnemu izrazu za pojem mejaš tako, da so dosledno zmerom uporabili le kako opisno dikcijo, tvorjeno z nedoločnimi zaimki, kot so n. pr. kateri, vsakteri, sleherni, kdor, ipd.

slovnega položaja, spodrinjeni gornik pa je privzel drug pomen, najprej pomen gornega odbornika (gorniki mn. so bili zdaj upravniki in porotniki v gori), sčasoma pa pomen upravnika gore, perkmaistra, se pravi, tistega člana starega gorskega odbora, ki je bil izvoljen od sogornikov, potrjen pa od gorskega gospoda.²³

Od kod izvirajo zametki kasnejšega izenačenja in menjajoče se rabe tērminov sogornik in mejaš v slovenskem izrazoslovju, še ni dognano, podoba pa je, da izhaja tudi ta novoveški pojav iz gorskega tovariševanja gornih mejašev z delovnimi skupnostmi sogornikov. Posredno so k novi izrazoslovni rabi pripomogle G. b. s tem, da so utrdile in celo okrepile udeležbo mejašev v vseh gorskih zadevah, posebno v gorskem sodstvu. Najstarejša raba tērmina mejaš v pomenu sogornik je izpričana pri Andreju Reclju (1582),²⁴ pa postaja čedalje bolj pogostna, dokler ne zadobi v tekstih 17. stoletja soznačnost do te mere, da zasumiš, da so se mejaši sami odpovedali svojemu imenu na korist sogornikov.²⁵ Nadejamo se, da bo slika tega imenoslovnega procesa jasna, ko bodo obdelani zapisniki gorskih pravnih izjav iz 16. in 17. stoletja. Podoba je, da se ujema čas, ko je zagospodoval tērmin mejaš, s časom razsula sogorščin, ko so gorske gosposke začele odrivati neljube gorske skupnosti, polaščajoč se gorskega sodstva ali vsaj podrejujoč ljudsko sodstvo svojemu neposrednemu vplivu.

Dejstvo je, da je podleglo ime mejaš v 18. stoletju na Kranjskem podobni izrazoslovni usodi, kakor je bila zadela v nemški terminologiji dve stoletji prej ime perkgnoss, ko je bil ta tērmin ponižan na raven perkholda. Zdaj je postal tudi slovenski naziv mejaš, der Mejasch, soznačno ime skupaj s tērminom sogornik. Ni še mogoče odgovoriti na vprašanje, je-li ta imenoslovni prenos vseobči pojav z ozemlja Slovencev. Edina doslej znana priredba gorskih členov, ki je nastala izven mejá nekdanje Kranjske, namreč Prekmurska priredba, res kaže na to, da je zavzelo ime mejaš imenoslovno pozicijo vinogradarskih nazivov sogornik, gorman, gorničnik ipd. tudi v panonskem delu slovenskega ozemlja, ki je bil do nedavnega časa pod Madžari.²⁶ Slovenske

²³ V Beli Krajini in tamošnjem obmejnem pasu Dolenjske je dobil gornik, perkmaister, ime goršek — ška m. Zato beremo ta tērmin v IX Prir. sot. 16, 18, 23, 24, 27, 37, 42. Prim. LMS 1887, 314, in tam objavljeni Dolžni list z dne 15. aprila 1630.

²⁴ To mesto je v I Prir. Rec. 47 in se glasi: posposnani tih meialhúú (v izvorniku G. b.: nach erkanntnuss der perkgnossen).

²⁵ Prim. že v V Prir. NM 9 pasus: Sa to tem Mejasham osnanet. — Nasploh se sme reči, da se tērmin mejaš v virih VI Prir. Lab. in VII Prir. bošt. še bori za položaj sogornika, v najmlajših virih pa ta položaj že trdno drži v svojih rokah. V tem smislu glej: VI Prir. Lab. 1, 9, 16, 18, 20, 25, 30, 41, VII Prir. bošt. 1, 9, 17, 18, 22, 44, VIII Eksc. vag. 1, 4, 6, 7, 14, 15, 16, 20, IX Prir. sot. 8, 15, 16, 17, 19, 24, 25, 29, 39, naposled X Prir. prekm. 8.

²⁶ X Prir. prekm. 8 se glasi: »Csi bi sto szam od szebe brezi Goszpczkoga ali Hegysega dopüscsenja med Mejasi drugömi Zrok dao na rano bratvo...« V točkah 4 in 11 se sogorniki nazivljejo gazde. V t. 11 pa so mejaši označeni kot »na prei hodecsi Lidje«, a sogorščina kot »ves«.

priredbe gorskih členov, ki so nastale na Kranjskem, pa vprav obilujejo z imanentnimi dokazi, da je zdrknil pomen tērmina mejaš polagoma na raven tērmina sogornik in postal le-temū na kraju imenoslovno nadomestilo. Metod Dolenc je trdil, da se je razlikovanje tērminov mejaš in sogornik po letu 1781 čedalje bolj opuščalo, tako v priredbah gorskih členov, kot tudi v zapisnikih gorskih pravn, ker je takrat odpadel bistveni znak podložnosti, izražen z besedami glebae adscriptus.²⁷ Še prej se je bila v knjištvu pojavila trditev, da je bil vzrok v tem, ker so se plemiči jeli umikati iz sogorščin in gorskih pravn zaradi stanovskih pomislekov, ki so jih nagnali, da so prepustili gorske skupnosti njihovi usodi.²⁸ Socialno historično še ni dognano, so se li mejaši res zaradi stanovske nestrpnosti umikali iz kolaboracije s sogorniki. So okoliščine, ki govore za to, da se je začel proces še prej.

Statistika o rabi tērminov sogornik in mejaš v slovenskih priredbah gorskih členov dovoljuje važne sklepe, kdaj so nastali ti teksti. Ti sklepi se popolnoma ujemajo s sklepi, do katerih smo prišli v prejšnjem razdelku naših izvajanj na podlagi statistike o rabi tērminov gorščina, sogorščina in gora. Zato smemo govoriti o kontrolnem dokazu. Kakor le-tam, tako se tudi tukaj glasijo uspevki, da je treba razdeliti slovenske priredbe na pet starostnih razredov. Seveda pa je treba vnaprej izločiti iz raziskave vsa tista mesta v tekstih, kjer je ime mejaš uporabljeno kot označba najbližjega sosedu, zakaj ta tērmin sosedskega prava ne more priti v poštev kot imenoslovna protiutež sogorniku.²⁹

V prvi starostni razred sodita vira I Prir. Rec in II Prir. NUK, ker rabita za nemški pojem perkhöld (perkgnoss) zgolj tērmin sogornik.³⁰ Edino izjemo najdeš pri Andreju Reclju v členu 47, kjer se na drugem izmed dveh mest nepričakovano prikažejo že prej omenjene besede »posposnani tih mejashúú«.²⁴ Drugod beremo tudi na tem mestu tērmin sogorniki, tako v II Prir. NUK 46, IV Prir. Kapsch 36 in V Prir.

²⁷ Dol. Gb. 216.

²⁸ Metod Dolenc, Slovenska ljudska sodišča v dobi od 16. do 18. stoletja, Knjiga 239 Rada Jugoslavenske Akademije znanstva i umjetnosti u Zagrebu, 1930, 22 (separat).

²⁹ O mejašu kot neposrednem sosedu govore G. b. v členih 47 in 50 (v čl. 47 na prvem od dveh mest, kjer je uporabljen naziv mejaš). Takega sosedu označujejo prireditelji z izrazi: bližnji mejaš (I Prir. Rec. 50, IV Prir. Kapsch 39, VI Prir. Lab. 42, VII Prir. bošt. 46, IX Prir. sot. 40), najbližnji mejaš (V Prir. NM »narblishenshi Mejash«), obadva mejaša (I Prir. Rec. 47, VI Prir. Lab. 41, VII Prir. bošt. 44, IX Prir. sot. 39), oziroma oba mejaša (IV Prir. Kapsch 36).

³⁰ I Prir. Rec 1 (trikrat), 9, 10 (dvakrat), 17 (dvakrat), 19 (dvakrat), 20, 22, 23, 26 (trikrat), 44 (dvakrat), 45, 46 (dvakrat), 51 — v celoti 22 mest, kjer se bere tērmin sogornik. Dalje II Prir. NUK 1 (dvakrat), 8 (dvakrat), 13, 15, 16 (dvakrat), 17, 21, 22, 25 (dvakrat), 28, 33, 43 (dvakrat), 45, 46, 50 — v celoti 20 mest, kjer je v tem tekstu uporabljen tērmin sogornik. — Skupno je potemtakem v virih prvega starostnega razreda 44 mest, kjer tērmin sogornik pomeni podložnega člana gorske skupnosti.

NM 47. Prisiljena se zdi razlaga, da je Andrej Recelj uporabil t rmin mejaši zaradi posebnih razmer na Raki, češ tu gre za mo e sosede, ki so na Raki stopali v akcijo, kadar je šlo za kak mejniški spor.³¹ Recljeva izjema je nasprotno jasen dokaz, da so začeli mešati pojma sogornik in mejaš že v 16. stoletju. Razen priredb I Prir. Rec. in II Prir. NUK sodi v prvi starostni razred še Zapovedni list o vinskem davku iz leta 1570,³² ki ima tudi zgolj t rmin sogornik.³³ Imamo torej 3 vire iz zadnje tretjine 16. stoletja.

Drugi starostni razred tvorijo viri III Fragm. vag., IV Prir. Kapsch in V Prir. NM. V njih beremo redno t rmin sogornik, t rmin mejaš pa le izjemoma. Vagensberški fragment stoji na prvem mestu, ker t rmina mejaš sploh še ne pozna.³⁴ Za njegov prehodni značaj govori, kot že vemo, raba t rmina sogorščina. Ostala dva vira imata skupno lastnost, da podobno kot vir II Prir. NUK 46 rabita na drugem od dveh mest člena 47 G. b. t rmin sogornik, kar se v poznejših slovenskih priredbah neha; tamkaj je povsod le t rmin mejaš. Glavno je to, da ima t rmin sogornik v teh dveh virih znatno premo  nad t rminom mejaš.³⁵ Značilni so tudi trije primeri alternativnega priredja »sogornik in mejaš« oziroma »mejaš in sogornik«.³⁶

Tretji starostni razred obsega vira VI Prir. Lab. in VII Prir. bošt. V njih je raba t rmina mejaš pogostnejša kot raba t rmina sogornik.

³¹ Dol. Gb. 189. Po pisateljevem mnenju je Andrej Recelj  eiel izraziti, da naj razsojajo spore o trebe u mej in bregov zgolj neposredni sosedje, češ meja more biti dobro znana samo njim. Toda ni mogoče misliti, da bi bila obstajala v gorah poleg gornikov mn. (gorskega odbora) in gorske pravde kdaj še posebna razsodišča za mejne spore. Ono mesto v II Prir. NUK 46, da naj take spore »sogorniki zglihajo« je razumeti pač le tako, da gre za postopek pred gorsko pravdo.  e pa je le-ta v kakem sporu pooblastila neposredne mejaše, da le-ti rešijo spor, so bili le-ti t. i. odrejeni sodniki gorske pravde.

³² Stanko Jug, Slovenski Zapovedni list iz leta 1570 in novi vinski davek, GMS XXI (1942), 74 sl.

³³ Prim. GMS XXI (1942), 79 in 80. Tamkaj bereš mesti: »...suseb teim sugornikom in Podloshnikom ali kmetichem...« ter: »...slatti ino smei vfeih vy, Sugorniki okollu Metlike...«

³⁴ Izraz sogornik je uporabljen v III Fragm. vag. 1 (dvakrat), 9 in 17 (dvakrat), v celoti torej petkrat.

³⁵ Razmerje je naslednje: IV Prir. Kapsch 1 (dvakrat), 2 (dvakrat), 6, 8, 11, 15, 14, 16, 17, 20 (dvakrat), 26, 35 (dvakrat), 36, 40, v celoti 19 primerov rabe t rmina sogornik, v tem ko se bere termin mejaš le na dveh mestih: IV Prir. Kapsch 1 in 34. Dalje V Prir. NM 1 (dvakrat), 4, 5, 7, 15, 16, 17 (dvakrat), 18, 19, 20, 22, 23, 26 (dvakrat), 29, 34, 44 (trikrat), 46, 47, 51 (dvakrat), v celoti 25 primerov rabe t rmina sogornik, v tem ko najdeš t rmin mejaš tudi le na dveh mestih: V Prir. NM 9 in uvodu.

³⁶ Ta tri mesta so tale: prvo je v IV Prir. Kapsch 1, kjer bereš pasus »koker bi ta teich Meishou ali Segornikou sadosti na bilu...«, drugi dve mesti pa sta v V Prir. NM 15 in 14, in sicer se eden teh primerov glasi »...jes dopusheinam eniga sagornika ali Mejasha« (to priredje je adverzativno, se pravi, da je treba razlikovati sogornika od mejaša), drugi primer pa se glasi »En sleherni Mejash ali Sagornik je doushan« (tu je priredje vezalno ali kopulativno).

Pri Labasserju beremo t rmin sogornik celo  e na enem samem mestu, pač pa najdemo tu deset t rminov mejaš in dve rekli v obliki alternativnega priredja obeh t rminov.³⁷ V Boštanjski priredbi je uporabljen t rmin sogornik na dveh mestih, t rmin mejaš pa v 11 členih; razen tega so tri rekla z alternativnim priredjem obeh t rminov.³⁸ Kasneje bomo še posebej govorili o tem, da je bila Labasserjeva priredba predloga sestavljavcu Boštanjske priredbe.

Četrty starostni razred tvorita VIII Eksc. vag. in IX Prir. sot. v njih sploh ni več t rmina sogornik. T rmin mejaš gospoduje in je zastopan v Vagensberškem ekscerptu osemkrat, v Soteški priredbi pa dvanajstkrat.³⁹ Mnenje Metoda Dolenca, da je sestavil Vagensberški ekscerpt naslednik avtorja Vagensberskega fragmenta,⁴⁰ je treba popraviti tako, da je Ekscerpt mnogo mlajši od Fragmenta. Drži pa mnenje Metoda Dolenca, da je treba datirati izenačitev t rminov sogornik in mejaš nekako v prvo polovico 18. stoletja. Glede na to, ker je termin sogornik sestavljavcu Soteške priredbe neznan, je sodil pisatelj, da je Soteška priredba nastala po letu 1725, češ razlika med mejaši in sogorniki je še dosti dobro izražena. Toda v zapisnikih gorskih pravn je najti dovolj dokazov, da so razločevali zapisnikarji tudi še po letu 1725 gorne mejaše iz tujih gospos cin od domačih sogornikov.⁴¹

³⁷ T rmin sogornik se nahaja v VI Prir. Lab. 14, t rmin mejaš pa na 10 mestih: VI Prir. Lab. 1, 9, 16 (na drugem od dveh mest), 17, 18, 20, 25, 25, 30, 41 (na drugem mestu). Alternativni rekli sta v VI Prir. Lab. 1 (iivoimi Sogorniki ali Mejashi) ter v VI Prir. Lab. 16 (En Vsakateri Meiaš ali Sagornik).

³⁸ T rmin sogornik se bere dvakrat: VII Prir. bošt. 25 in 27, t rmin mejaš pa enajstkrat: VII Prir. bošt. 1, 9, 17 (dvakrat), 18, 19, 22, 31, 41, 42, 44 (na drugem mestu), vendar pa ima t rmin v dveh teh primerih obliko omejaš -a m. (VII Prir. bošt. 31 in 41). Alternativna priredja so tale: VII Prir. bošt. 1 (iz Suoimi Sagorniki ali Mejashi), VII Prir. bošt. 16 (En v akateri Mejash ali Sagornik) ter VII Prir. bošt. 20 (S' posnainam teh Mejashov ali Sagornikov).

³⁹ Termin sogornik se bere v VIII Eksc. vag. 1, 4, 6, 7, 14, 15, 20, in 22, ter v IX Prir. sot. 8, 14, 15 (dvakrat), 16, 17, 19, 23, 24, 29 in 39 (na drugem mestu).

⁴⁰ Dol. Gb. 42.

⁴¹ Dr. Anton Svetina, Metlika. Dve razpravi iz pravne zgodovine mesta in okolice, Ljubljana 1944. — Za pričujoča izvajanja prihaja v pošte v drugi del Svetinove knjige, ki mu je naslov »Vinogorsko ljudsko pravo pod krupsko graščino v začetku XVIII. stoletja«, str. 141. Zaradi samovoljnega trganja je gorska pravda na Osojniku kaznovala dne 27. septembra 1734 mejaše gore posebej ter sogornike posebej. Tudi zaradi trganja sta kaznovali gorski pravdi na Ru etni gori dne 15. oktobra 1927 in na Osojniku dne 2. oktobra leta 1732 dva mejaša iz tuje gospos cine. Vse kaže na to, da so imeli tudi nesvobodne vinogradnike tujih gospos cin za mejaše, kaznovali jih pa tako, kakor domače sogornike, v tem ko so bili pravi mejaši, se pravi, svobodniki tujih gospos cin seveda izvzeti iz jurisdikcije gorskih pravn. Prim. o tem izvajanju v Pravniku XIV (1959), št. 1—2, 37.

IV. Posebej o priredbah prvih dveh starostnih razredov

Metod Dolenc je določil starost vira II Prir. NUK med leti 1639 in 1644.⁴² Toda gre za prepis dosti starejše predloge. To izhaja že iz okoliščine, da je kazen izvirnika v čl. 9, štirideset denarjev od vsakega zamujenega dne, spremenjena v kazen 10 ali 12 krajcarjev. Ostale kazenske sankcije se glase kakor v izvirniku G. b.,⁴³ le da se je prepisovalec besedi denar na različne načine ogibal⁴⁴ in to besedo izrečno navedel zgolj v čl. 11, češ da se mora tožba založiti z enim denarjem. Tudi nasploh ni dvomno, da gre pri vseh kaznih za denarje in marke, saj so verno prevzete iz izvirnika kar v 14 členih, v tem ko so spremenjene samo v 12 členih.⁴⁵ Glede spremenjenih sankcij velja ugotoviti, da so kazni v 10 členih poostrene, v dveh členih pa samo izmenjane. Občutne poostritve pričajo, da je bila prepisovalčeva predloga sestavljena najmanj eno pokolenje po odobritvi izvirnika G. b., ne pa že kar leta 1545, kakor je zmotno mislil Peter Radics.⁴⁶

Za določitev časa nastanka predloge je pomembno, da v njenem tekstu ni upoštevana prav nobena določba Obr. G. b. V čl. 1 je govor o enkratnem sklicevanju gorskih pravn. V tekstu ni bila sprejeta niti ena tistih sprememb, s katerimi so sestavljavci osnutka Obr. G. b. odstopili od kazenskih sankcij, določenih v G. b.⁴⁷ Ker tudi v nobenem drugem pogledu ni zaslediti kakih vplivov Obr. G. b., ni zapreke, datirati nastanek predloge v desetletje pred letom 1595.

⁴² Dol. GB. 40.

⁴³ Popolnoma velja to o kaznih, ki so določene v markah (čl. 23 ena in dve marki; dalje čl. 3, 8, 10, 25, 58 tri marke; 26, 49 štiri marke; 3, 21, 32, 35, 55, 57, 59, 41, 45, pet mark; 40, 42 deset mark), enako pa tudi o kaznih, ki so določene v denarjih (čl. 34 od vsakega debla 12; čl. 51 od vsake glave 32; čl. 3, 12, 14, 19 — v tem poslednjem členu dvakrat — 72 denarjev, kakor v izvirniku G. b.).

⁴⁴ Dikcije, s katerimi se je prepisovalec ognil potrebi, da zapiše besedo denar ali fenig, so naslednje: je 12 zapadel; je 32 zapadel; je 72 zapadel; 72 strafenge; per peni 72. V čl. 51 pravi prepisovalec, ne da bi navedel kateri koli znesek, kar: »ta je strafenga zapadel.«

⁴⁵ Iste kazni kot v G. b. so v čl. 3 (72 denarjev), 12, 13, 18, 23, 24, 26, 30, 31, 35, 38, 40, 41, 48; poostrene so v čl. 3 (5 in 5 mark), 6, 7, 9, 20, 32, 34, 37, 39, 42; zmanjšane oziroma valutno spremenjene pa so v čl. 8 in 33. Poostritve so deloma kar hude, n. pr. v čl. 3 od 1 in 2 mark na 3 in 5 mark, v čl. 6 od 72 denarjev na 5 mark, v čl. 7, 9, 37 od 72 denarjev na 3 marke, v čl. 20 od ene marke na 5 mark, v čl. 32 od 3 na 5 mark, v čl. 34 od ene na 5 mark, v čl. 39 od štirih šilenkov na 10 mark, v čl. 42 od 60 denarjev na 5 mark.

⁴⁶ Dol. Gb. 40. Peter Radics je označil v LMS 1879 to priredbo za štajerski rudarski red iz leta 1545. Fran Levstik je v Ljubljanskem Zvonu leta 1879, 448, to zmotno trditev popravil, da gre za vinogradski, ne za rudarski zakon. Metod Dolenc pa je zapisal, da je Levstik zakon nazval, da je »vinogorski«!

⁴⁷ Primerov je šest: čl. 3 (namesto 1 in 2 dukatov 3 in 5 mark), čl. 8 (namesto 4 denarjev 10 ali 12 krajcarjev), čl. 20 (namesto enega dukata 5 mark), čl. 31 (namesto ene marke 5 marke), čl. 39 (namesto 5 mark 10 mark) in čl. 42 (namesto 3 mark 5 mark).

Grafika vira govori celo za to, da je nastala predloga še pred letom 1584, ko je bil objavljen Bohoričev pravopis. Vatroslav Oblak je v LMS 1887 poudaril, da se grafika tega rokopisa, enako kakor grafika Recljeve priredbe, ne ozira na Bohoričev pravopis. Prepisovalec se je zvesto držal predloge. Bil je pač človek brez literarne izobrazbe, prejkone tujec v službi neke gorske gosposčine.⁴⁸ Če vzamemo, da med viroma prvega starostnega razreda ni večje časovne razlike, gre še za to, je li v tekstu zaslediti kaj medsebojnih vplivov.

Recelj pravi, da je G. b. znova v slovenski jezik iztolmačil. Vendar pa mu tekst II Prir. NUK prav gotovo ni bil za predlogo. Recelj je namreč ostal pri kazenskih sankcijah G. b. z izjemo samo treh primerov. Dva odmika nimata nobene zveze z II Prir. NUK,⁴⁹ tretji, oni v čl. 35, pa se sicer res ujema s členom II Prir. NUK 32 (obakrat znaša kazen 5 mark), toda je pač gola slučajnost. Če bi bil imel Recelj pred seboj predlogo II Prir. NUK, gotovo ne bi bil zabredel v napake, kot sta n. pr. tedve, da bi bil do nerazumljivosti zveržil tekst člena 29 (ustrezajoči čl. 28 je v II Prir. NUK pravilno in zelo jasno formuliran) in napačno prevedel tîrmin »der erste ûnd letzte rechtsprecher« s tîrminom »pravni besednik« (ta tîrmin je v II Prir. NUK 27 pravilno preveden s tîrminom »prva in poslednja pravda«) Med Recljem in prirediteljem predloge II Prir. NUK potemtakem ni bilo nobenega stika. Recelj je prevajal člene pač neposredno iz izvirnika G. b. Isto velja tudi za prireditelja predloge II Prir. NUK, le da je on člene pogosto celo krajšal.⁵⁰ Čudna spojitev členov 6 in 7 G. b. v členu II Prir. NUK 6 bi mogla imeti vzrok v pokvarjenosti in nečitljivosti predloge. Skratka, vira prvega starostnega razreda sta nastala drug od drugega neodvisno in morda niti nista bila sestavljena po posebnem naročilu kakega gorskega gospoda, da bi služila praktični potrebi gorskih pravd v njegovi gosposčini. Morda gre res za kompilacije, ki naj bi vobče služile kranjskim gorskim pravdam, ki so pogrešale takih priredb gorskih členov. Vsekakor pa sodita I Prir. Rec. in II Prir. NUK v prvi starostni razred, oziroma na prvo in drugo mesto doslej znanih slovenskih obdelav štajerskih gorskih členov.

⁴⁸ Prepisovalčeva grafika je zelo pomanjkljiva in nedosledna. V čl. 35 je beseda haiholz iz čl. 34 G. b. prevedena z besedami »seno ali les« (besedo hai je imel pisec za — seno!). V čl. 10 je tîrmin perktaiding iz čl. 11 G. b. krivo prevedel s tîrminom gorščina, ker tujec ni ločil gorščine od — pravde! Isto napako je ponovil pisec v čl. 18. Pasus »auf den pergen nach dem perktaiding« je napačno prevedel z besedami »po teh gorščinah«. Podobno je v čl. 28 napačno preveden pasus iz čl. 29 G. b. »die wandel und fäll im perktaiding« z besedami »vse zapadne strafenge v gorščinah.«

⁴⁹ Andrej Recelj je omilil kazen 4 šilenkov, določeno v čl. 40 G. b., na 3 šilenke denarjev, kazen 60 denarjev, določeno v čl. 45 G. b., pa je poostril na 72 denarjev. Prireditelj predloge II Prir. NUK je poostril najprej imenovano kazen na 10 mark (čl. 39), drugo pa na 5 mark (čl. 42).

⁵⁰ Bistveno skrajšani so teksti členov II Prir. NUK 1, 3, 9, 15, 18, 19, 23, 26, 28, 29, 45, 47, 49 in 50, ki ustrezajo členom izvirnika G. b. 1, 3, 10, 16, 19, 20, 24, 27, 29, 30, 46, 48, 50 in 51.

Zanimiv je poskus vagensberške gorske gosposke, prirediti ustrezen slovenski tekst gorskih členov za praktično rabo na gorskih pravadah gosposčinskih gorá. Ker je priredba ostala krnjava, je dobila v knjištvu ime Vagensberški fragment. Toda ne drži poskus, povezovati to akcijo vagensberške gorske gosposčine z osebo kasnejšega vagensberškega gorskega gospoda Ivana Vajkarta Valvasorja, ki stvarno z nastankom Fragmenta nima prav nobene zveze.⁵¹ Prireditelj tega teksta, ki sodi brez dvoma v začetek 17. stoletja, je bil trd Nemeč, ki ni imel pred seboj nobene slovenske predloge, temveč je z muko prevajal nemške člene, oblikujoč posamezne stavke pač ob pomoči jezikovno neukih domačih gornikov.⁵² Grafika je zelo pomanjkljiva in vidi se, da je poznal pisec bohoričico le površno. Člena 6 ni do konca prestavil, ker ni našel tērminov za »landleüte und burger«. Podvomil je, da se landleute po slovensko res imenujejo deželani.⁵³ Poslednjemu členu 16 je dal pisec marginalni napis »Von Verfallung des Weingartens« in ga okrnil, ker ga je sposobnost za prevajanje popolnoma pustila na cedilu.⁵⁴ Torzo se tu neha in se ne ve, zakaj je prišlo do pretrga.⁵⁵

⁵¹ V usnje vezana knjižica z letnico 1686 na platnici, kjer je uvezan Fragment, ima sicer napis, iz katerega izhaja, da je bil prvotno tu uvezan gorni in desetinski register vagensberškega gorskega gospoda Ivana Vajkarta Valvasorja (1641—1695). Toda sredi 18. stoletja, najbrž konec leta 1749 ali v začetku leta 1750, so iztrgali Valvasorjev register iz platnic ter le-te uporabili za uvezavo novega registra za vagensberške vinske gore Kržiše, Hrastje, Preska in Nova gora. Na listih 2 do 10 so vpisane gorne in desetine teh gorá iz let 1747 do 1749, dva lista sta ostala prazna za daljnje vpisovanje, od druge strani dvanajstega lista do konca (v celoti je 22 listov) pa sta uvezana najprej Fragment in neposredno za njim novo sestavljeni Ekscerpt, se pravi vir VIII Vag. eksk., o katerem bomo razpravljali v zadnjem razdelku pričujoče študije. Iz vsega se vidi, da je bil Fragment uvezan že v Valvasorjev register in tu je ostal tudi ob prevezavi, za katero je najbrž dala pobudo prav okoliščina, da so novo sestavili Ekscerpt zaradi praktične uporabe na domačih gorskih pravadah.

⁵² To, da se je pisec III Fragm. vag. oslanjal na pogovorni jezik domačinov, priča zlasti tērmin sogorščina -e ž., ki je v viru zavzel mesto dotlej navadnega starega tērmina gorščina -e ž. Težja mesta je prevajal pisec z veliko težavo in grozno lomil slovenščino. Višek je tekst čl. 5, ki mu je dal pisec zverženi naslov: »Koku Leti sagorshke Vsivozih V letemu sagorskvinih vinogradeh nad letem Boiam jenu udarzah se sadersadt ima.«

⁵³ Pisec je zapisal v čl. 16 tele besede: »Takova pravdo More on Sd.« Tu se mu je pero zataknilo in člen je ostal nedovršen brez pike. Manjkajo besede »z deželjani in purgarji, kateri gorščino imajo ali služijo, to pravdo obstei.«

⁵⁴ Dol. Gb. 121. Metod Dolenc je pod zap. št. 7 napačno navedel, da člena 16 sploh ni (Fragm. vag. — vacat). Člen 16 obstoji, le tekst mu je okrnjen. Glasi se: »Kader en Sagornik Svoimu gorskimu gospodu Vtreih letah Saporet to gorsino Neplaza. Taku more ta gorski gospud Sposnain tih Sagornikou se tega vinograda alli Lesa na zhetertu Letou dobru potstopiti obrati. No Noter Spravit.« Prim. Metod Dolenc, Valvasor in slovenska ljudska sodišča, GMS IX (1928), 103.

⁵⁵ Najbolj verjetno je, da so imeli daljnje prevajanje zaradi tega za nepotrebno, ker je vmes dobila graščina v roke neko drugo slovensko pri-

Napis rokopisa »Die Perkh Ordnung. Auss der Theutschen in die Cranarische Sprach vertollmatsch wie folgt« priča jasno, da gre za izvirno prevod. To sledi tudi iz teksta samega, ker je največkrat pred vsakim členom nemški marginalni napis, a tudi besedila se zelo ločijo od vseh drugih nam znanih virov. Glede kazenskih sankcij je sledil pisec izvirniku G. b. z eno samo izjemo: v čl. 9 je čisto izvirno določil kazen ene marke.⁵⁶ Med teksti, ki v čl. 1 določajo dvakratno letno sklicanje gorske pravde, sodi Vagensberški fragment zaradi tega na prvo mesto, ker govori »o gorskih pravadah v Štajerju ali drugod« (G. b. govore le o gorskih pravadah im land Steir) ter o tem, da je gorske pravde sklicevati vsako leto »med veliko nočjo in binkoštni ali kadar je navada« (izvirnik G. b. ima samo »zwischen Ostern und Pfingsten jährlich«).⁵⁷ Pisec je dal torej običajem izven Štajerske legalnost, ne da bi formuliral dvakratno letno sklicanje po primeru Obr. G. b. in kasnejših priredb gorskih členov. Iz vseh teh razlogov smo uvrstili Vagensberški fragment na tretje mesto priredb ter na prvo mesto v drugem starostnem razredu.

Kapscheva priredba je prvi slovenski tekst, ki se opira na določbe Obr. G. b. Gre za prepis neznane predloge, ki ga je oskrbel uslužbenec čreteške gorske gosposčine I. Kapsch.⁵⁸ Besedilo, ki ima 42 členov, je tako zvesto prilagojeno tekstu Obr. G. b., da sta n. pr. člena 16 o dajanju gorne in 18 o vozni tlaki prav tako izpuščena, kakor le-tam.⁵⁹ Poslednji člen z razlago, da je treba vzeti na Kranjskem marko denarjev za zlat dukat, je stvarno skrajšan člen 50 Obr. G. b. Tekst se oddaljuje od Obr. G. b. v tem, da sta z besedilom člena 3⁶⁰ združeni besedili člena 5 o kratenju pravic tožiti in člena 6 o kletarski pravdi.⁶¹ Očitno pa je, da več določb Obr. G. b. ni bilo v piščevi predlogi,⁶² ki je najstarejši tekst, v katerem je bilo statuirano dvakratno letno skli-

redbo gorskih členov, morda Recljevo ali Kapschevo. Vagensberški pisec pa je bil gotovo presrečen, da je bil rešen prevajanja.

⁵⁶ V čl. 9 G. b. je določena ta kazen na 40 denarjev, v I Prir. Rec. 9 na 60 denarjev, v čl. 9 Obr. G. b. na štiri denarje in v II Prir. NUK 8 na 10 ali 12 krajcarjev.

⁵⁷ Prvi stavek v tekstu III Fragm. veg. 1 se glasi: Imaio vze Sagorske pravde v Shteieri v alle dergodt Vmeid veliko nozhio Ieno Vinkukhushtni Ali kader ie navada Vsako Leito obsoine biti na tih Memeistih kier ie od starschich Sem perschlo Ieno prez kakove Sille volle ne obenu drugu Meistu Se Nnimaio voditi.«

⁵⁸ Na koncu rokopisa, ki ima 10 listov, je pripis: »die 17 octobris (Sbris) 1686. Descripsit I. Kapsch. Glej Dol. Gb. 41.

⁵⁹ Obr. G. b. imajo določbe o vozni tlaki v členu 15, ki ga pri Kapschu ni.

⁶⁰ Člen 3 pri Kapschu odgovarja členu 4 Obr. G. b. oz. G. b.

⁶¹ Ne drži trditev Metoda D o l e n c a (Dol. G. b. 151), da je v Kapschevem čl. 3 z ostalimi določbami združena tudi »misel o prizivu«.

⁶² Tele določbe Obr. G. b. niso sprejete v Kapschevo priredbo; čl. 2 o dedinskih tožbah, čl. 18 o prepovedi bivati v gori, čl. 26 o prizivu, čl. 27 o izterjavanju kazni, čl. 34 o zločinu nasilnega vdora, čl. 42 o kratenju dedinske pravice in čl. 43 o priposestovanju.

canje redne gorske pravde v kranjski deželi.⁶³ Glede kazenskih sankcij se je držal pisec določb Obr. G. b. tako dosledno, da so samo štiri izjeme, ki pa pričajo, da ni bilo sploh nobenega vpliva od drugod.⁶⁴ Starost predloge podkrepljuje tudi dejstvo, da kaže grafika le še malo sledov Bohoričevega pravopisa.⁶⁵ To so razlogi za datiranje Kapscheve predloge v začetku 17. stoletja ter na srednje mesto drugega starostnega razreda.

Na tretje mesto drugega starostnega razreda smo postavili V Prir. NM, ki je mestoma nekoliko skrajšan prevod teksta G. b., pa brez poslednjega, 52. člena in sklepnih besed, ter z znatno skrajšanim uvodom, ki je zaradi tega znamenit, ker se obrača pisec do vseh gornikov, mejašev in gorskih gospodov. Besedilo ne kaže nobenih naslonitev na druge tekste in sme po vseh znamenjih veljati za izvirno kompilacijo. Vatroslav Oblak je datiral tekst v 18. stoletje, toda Metod Dolenc je pravilno opozoril, da gre zgolj za prepis dosti starejše predloge, posnete po tekstu izvirnika G. b., češ da se to vidi iz obsega teksta, zlasti pa po tem, da se omenjajo mejaši in sogorniki.⁶⁶ Da je imel pisec pred seboj samo tekst G. b., ne pa tudi osnutek Obr. G. b., izhaja kar jasno, prvič iz uvoda, dalje iz čl. 1 z njega enkratnim letnim sklicevanjem redne gorske pravde, naposled iz dejstva, da so tam, kjer so uredniki Obr. G. b. odstopili od kazenskih sankcij, določenih v G. b., natančno ohranjene kazni izrečene v tem izvirniku.⁶⁷ Težko je uganiti, zakaj se je bil sestavljaivec predloge v čl. 41 ognil kazenski sankciji pet mark, čeprav imata to določbo tako G. b. kot tudi Obr. G. b.⁶⁸ Ker

⁶³ Tekst IV Prir. Kapsch 1 se glasi: »Nar poprei imajo use Gorskhe Praude v Krainski Deseli mei Veliko Nozhio inu Vinkustich. Vsaku letu obsoiene biti, an tech mesteh, ki ie od starich sem pershlu. Te druge pak Iesen, kakor ie Veni vsaky Gory navadnu. Inu se neimajo brez koker sille ali Vrschaha, na abednim drugim mestu dershati, de bi khej V navado na persklu« itd.

⁶⁴ Za razliko od sankcij v čl. 9 G. b. oziroma Obr. G. b. je v členu 6 Kapscheve priredbe določena izvirna kazen 62 denarjev. Kazni, določene v IV Prir. Kapsch 24 in 25, je poostril pisec od ene na tri marke, oziroma od treh na pet mark, vračajoč se v prvem primeru k sankciji, ki jo imajo čl. 32 G. b., I Prir. Rec. 32 in II Prir. NUK 51, v drugem primeru pa k sankciji, ki je določena v členih I Prir. Rec. 35 in II Prir. NUK 52. Naposled je v členu IV Prir. Kapsch 34 na samo 60 denarjev omiljena kazen treh mark, ki je določena v ustrežajočem členu 41 Obr. G. b. Tu se je vrnil pisec h kazenski sankciji člena 45 G. b. Sestavljaivec Kapscheve predloge je ravnal potemtakem eklektično, trudeč se, da bi prišli do veljave gorski pravni običaji v nam še neznanu gorski gosposčini, ki ji je bila priredba namenjena.

⁶⁵ Dol. Gb. 41 oziroma IMK III (1895), 194.

⁶⁶ Dol. Gb. 45 oziroma LMS 1887, 290.

⁶⁷ Sestavljalci Obr. G. b. so odstopili od kazenskih sankcij, določenih v členih 9, 32, 40 in 45 G. b. Glej v tem pogledu člene 9, 30, 38 in 41 Obr. G. b. ter prav tako V Prir. NM 9, 32, 40 in 45.

⁶⁸ Gre za kazen pet mark, ki jo je imel plačati gorniku kupec vinograda, ker prodajalcu ni v določenem roku plačal kupnine, a je navzlic temu obdelal vinograd (čl. 41 G. b. oziroma čl. 39 Obr. G. b.).

ni znamenj, ki bi dala sklepati, da je izvirna predloga nastala prej, ko se je končala akcija za kodifikacijo osnutka Obr. G. b., je bilo ta vir uvrstiti na tretje mesto drugega starostnega razreda oziroma na peto mesto slovenskih priredb gorskih členov.

V. Posebej o priredbah ostalih starostnih razredov

Znamenja govoré za to, da je priredba Hannsa Labasserja iz leta 1646 izvirna kompilacija. Pisec je upošteval tako tekst G. b. kot tudi tekst Obr. G. b., preurejal in krajšal dikcijo, ne da bi popustil od kazenskih sankcij, ki so v obeh G. b. iste, toda odbiral je kazni, kadar se v tekstu ne ujemajo, in jih včasih celo nadomeščal z novimi kaznimi.⁶⁹ Priredba nima uvoda niti sklepnih pripomb, obsega 44 členov in je vezana v knjigo obrazcev (Formularienbuch). Grafika je bohoričica, narečje dolenjščina in ni znakov, da bi se bil pisec naslanjal na kak starejši slovenski tekst.⁷⁰ Nekateri členi imajo prav izvirno zasnovo.⁷¹ Labasserjeva priredba je iz skupine slovenskih tekstov, v katerih je določeno dvakratno letno sklicanje redne gorske pravde.⁷²

V sredo 17. stoletja smo datirali tudi nastanek rokopisa VII Prir. bošt., ki se naslanja bolj na G. b. kot na Obr. G. b., predvsem pa kaže mnogo neposrednih vplivov Labasserjeve priredbe. Metod Dolenc je

⁶⁹ Čl. 1 je formuliran v skrajšani in čisto izvirni obliki. Čl. 16 o dajanju gorne, ki ga Obr. G. b. nimajo, je pisec obdržal, toda združil ga je s čl. 17 G. b., ki govori o zapadu vinograda zaradi dolžne gorne. Pisec je izpustil čl. 18 G. b. v vozni tlaki, ki je v Obr. G. b. spojen s čl. 15. Kasiral je tudi naslednje člene obeh G. b.: o sodnih pristojbinah (čl. 27 oziroma 25), o izterjevanju glob (čl. 29 oziroma 27), o telesni poškodbi (čl. 37 oziroma 35), o kratenju dedinske pravice (čl. 44 oziroma 42), o gornikovi nagradi (čl. 48 oziroma 46) ter o gorskih dninah (čl. 52 oziroma 50). Kjer se v G. b. in Obr. G. b. kazenske sankcije razlikujejo, se je Labasser v čl. 9 in 28 odločil za kazni, ki so določene v čl. 9 in 32 G. b., v čl. 35 pa za kazen, kakor je določena v čl. 38 Obr. G. b. Izvirne so Labasserjeve kazenske sankcije za neprijava otujitve gorske zemlje v čl. 19 (čl. 21 G. b. oziroma čl. 19 Obr. G. b.), za odgovorno deterioriranje vinogradske zemlje v čl. 24 (čl. 26 G. b. oziroma čl. 24 Obr. G. b.), naposled za posek trte v čl. 34 (čl. 43 G. b. oziroma čl. 41 Obr. G. b.). Celo tam, kjer je očitno sledil sestavljavcem G. b. in Obr. G. b., je Labasser redakcionalno pogosto ubral čisto svojo pot.

⁷⁰ Dol. Gb. 41.

⁷¹ Izvirno zasnovo in lasten slog kažejo naslednji členi Labasserjeve priredbe: 1, 3, 8, 9, 14, 15, 16 (ta člen je spojen s čl. 17 G. b. oziroma s čl. 17 Obr. G. b.), 24 (to je čl. 26 G. b. oziroma čl. 24 Obr. G. b.), 35 (čl. 40 G. b. oziroma čl. 38 Obr. G. b.) in čl. 44 (čl. 51 G. b. oziroma čl. 49 Obr. G. b.).

⁷² Določbo o dvakratnem letnem sklicevanju redne gorske pravde, ki se opira na čl. 1 Obr. G. b., beremo v IV Prir. Kapsch 1, VI Prir. Lab. 1 in VII Prir. bošt. 1. Določbe o enkratnem letnem sklicevanju redne gorske pravde, ki se opira na čl. 1 G. b., pa imajo I Prir. Rec. 1, II Prir. NUK 1 in V Prir. NM 1. Določbi v III Fragm. vag. 1, kakor smo že rekli v prejšnjih izvajanjih, prisojamo prehodni značaj med tema dvema skupinama slovenskih priredb.

sodil, da je 50 členov obsegajoča Boštanjaska priredba tudi izvirna kompilacija, ki je nastala pred letom 1781, češ, da v njej so določene še denarne kazni.⁷³ Toda vse govori za to, da je Boštanjaska priredba nastala še v 17. stoletju, kmalu po Labasserjevi priredbi in pod njenim velikim vplivom, ki je znaten v redakcionalnem in sintaktičnem pogledu, nič manj pa tudi glede same sistematike.⁷⁴ Da je prireditelj vkljub temu bolj upošteval določbe izvirnika G. b. kot pa osnutek Obr. G. b., kažejo očitno kazenske sankcije.⁷⁵ Boštanjaska priredba ima določbe o dvakratnem letnem sklicevanju redne gorske pravde. Dikcija člena 1 je posneta po Labasserjevem tekstu, le da je Labasserjev tîrmin rink -a, m. nadomeščen z bolj pravilnim tîrminom miza -e, ž. Boštanjaski prireditelj loči gorno starešinstvo sodovcev, rink, od pravdo-pravne ustanove, porotne mize.⁷⁶ Na kraju ima Boštanjaska priredba dva izvirna člena; drugim priredbam neznana, namreč kazenski sankciji za bogokletstvo in nečistost, če sta storjeni v gori.⁷⁷

⁷³ Dol. Gb. 45. Leta 1781 je izšel patent cesarja Jožefa II., ki je odpravil kazni v denarju.

⁷⁴ Kako velik je bil Labasserjev vpliv, pričajo: 1. opustitev določb o sodnih pristojbinah, izterjevanju glob in gorskih dninah (čl. 27, 29, 52 G. b. oziroma čl. 25, 27 Obr. G. b.); 2. enaka, v čl. 26 določena kazenska sankcija zapada vinograda že ob prvem primeru deterioriranja zemlje, kakor jo določa Labasser v čl. 24 — po čl. 26 G. b. ter po čl. 24 Obr. G. b. ima gorski gospod pravico zahtevati, da sogornik dobro obdela vinograd ali ga pa (pod kaznijo štirih mark) v pol leta proda, in šele če bi sogornik trmasto ne ubogal, bi se smel njegov vinograd prodati, toda ne pod cenilno vrednostjo —; 3. zamenjani vrstni red členov 45, 46 G. b. oziroma čl. 43, 44, Obr. G. b., ter členov 49, 50 G. b. oziroma čl. 47, 48 Obr. G. b., po Labasserjevem zgledu: pri Labasserju ustrezata členom 45, 46 G. b. člena 40, 59, v Boštanjaski priredbi pa člena 43, 42; pri Labasserju ustrezata členoma 49, 50 G. b. člena 43, 42, v Boštanjaski priredbi pa člena 47, 46.

⁷⁵ Tako v G. b. kot v Obr. G. b. so kazenske sankcije iste v členih 3, 7, 8, 10, 13, 14, 19, 24, 25, 31, 33 do 35, 38, 39, 41, 42, 49. Te kazni so sprejete tako v VI Prir. Lab. kot v VII Prir. bošt. Kjer pa ti priredbi odstopata od določb G. b. in Obr. G. b., je treba razlikovati: a) v čl. 21 G. b. (19 Obr. G. b.) ima Labasser (čl. 19) kazen 3 mark, boštanjaski prireditelj pa se je vrnil h kazni ene marke iz G. b. in Obr. G. b.; v členu 37 G. b. (35 Obr. G. b.), ki ga je Labasser opustil, določa boštanjaski prireditelj kazen 5 mark, kakor je le-ta določena v G. b. in Obr. G. b.; b) v členu 9 sta tako Labasser kot Boštanjec vzela kazen 40 denarjev iz istega člena G. b. in Obr. G. b.; c) v členu 40 G. b. (38 Obr. G. b.) je vzela Labasser kazen 5 mark iz čl. 38 Obr. G. b., Boštanjec pa se je vrnil h kazni štirih šilenkov denarjev iz čl. 40 G. b.; naposled je v členu 43 G. b. (41 Obr. G. b.) boštanjaski prireditelj znova vzpostavil kazen 60 denarjev iz člena 43 G. b., ne pa kazni treh mark, ki je določena v členu 41 Obr. G. b.

⁷⁶ Prireditelj v tekstu VII Prir. bošt. 27, da se mora tožencu, če zahteva, postaviti besednik »s Rinka ali Sedeozhîh Sagornikou«, ni vezalno, temveč adverzativno priredje. Morda so se v Boštanju zato jemali besedniki tudi kar iz porotne mize, ker je bil rink maloštevilen.

⁷⁷ Člena se glasita: »Ta Ossmi nu Stiridefeti Artikel. Kateri je v' gori S Bugam Sashentov, ta je sapadu 10 Markov.« Dalje: »Ta deveti nu Stiridesseti Artikel. Kateri v' gorj Kurbarjo inu Loternjo triba, ta je Sapadov gorskimu gospodu Svoj Nograd.«

Vagensberški ekscerpt je Metod Dolenc pripisal neznanemu piscu, ki je sledil sestavljavcu Fragmenta. Ker je pisatelj Fragment pogrešno datiral v čas po letu 1749, bi sledilo, da je Ekscerpt nastal nekako v letih 1760 do 1780.⁷⁸ Sam ob sebi ta sklep, kolikor se tiče Ekscerpta, ne bi bil nesprejemljiv, ker sodi sestava tega teksta pač že v čas, ko so se gorske gosposke polaščevale ljudskega sodstva. O sklicevanju gorske pravde v Ekscerptu sploh ni govora. Kazenske sankcije so kar tipično poostrene na pet mark denarjev ali pa na kazen zapada vinograda.⁷⁹ Nekatere kazenske sankcije pa so sploh izpuščene.⁸⁰ Že sama poostritev kazenskih sankcij govori za to, da je tekst nastal v 18. stoletju in bil namenjen branju na gorskih pravnih dnevih.

Soteška priredba je kompilacija iz zadnje petine 18. stoletja. Na več mestih se oddaljuje od izvirnih členov,⁸¹ ima pa tudi nekaj novih členov.⁸² Posebnost teksta je prvi člen, ki se glasi, da »ima en usakitiri Gorski Gospud, kateri sa kakova rezh toshio, usaku leto postiti Gorsko prauo Dersati ino toisto obenkrat odpoveidati.« S temi besedami je sestavljavec posplošil določbo člena 2 G. b. oziroma člena 2 Obr. G. b. o sklicevanju gorske pravde zaradi obravnave dedinskih tožbá na vse,

⁷⁸ Dol. Gb. 42 sl. K izvajanjem v prejšnji opombi 57. dodajamo, da je pisatelj mislil, da je Ekscerpt le za eno pokolenje mlajši od Fragmenta, katerega je zmotno datiral »precej časa po letu 1686 (letnica na platnici), verjetno celo po letu 1749 (urbarialni zapisi).« V resnici pa je nastal Fragment okoli poldrugo stoletje prej ko Ekscerpt. Pri Ekscerptu torej ne gre za neposrednega naslednika Fragmentovega avtorja, kakor je domneval Metod Dolenc. Res pa je, da je Ekscerpt nastal leta 1749 ali 1750 in dal povod, da so prevezali Valvasorjev register in v stare platnice uvezali stari Fragment in novi Ekscerpt.

⁷⁹ Kazen pet mark je določena v čl. 1, 7, 8, 9, 13, 17, 19, 18, 2, 22, 24 za učine, ki so urejeni v čl. 3, 7 do 10, 21, 33 do 35, 37 do 39 G. b. (oziroma v čl. 3, 7 do 10, 19, 31 do 33, 35 do 37 Obr. G. b.). Zapad vinograda je določen v čl. 21 Ekscerpta za tatvino, v čl. 23 pa za požig. V ustrezajočih členih 40 in 42 G. b. (oziroma v čl. 38 do 40 Obr. G. b.) je postavljena le za tatvino sadja in grozdja kazen štirih (oziroma treh) šilenkov denarjev ali pa odrezanje enega ušesa, za požig pa kazen deset mark. Izvirna je kazenska sankcija v čl. 16 Ekscerpta, da se žalitev gorskega gospoda kaznuje z zapadom vinograda. Edina izjema, da kazen ni poostrena, je primer iz čl. 6 Ekscerpta, kjer se bere kazen ene marke ali 16 krajcarjev, kar še dosti ustreza členu le G. b. oziroma Obr. G. b., kjer je za neprihod na gorski pravni dan statuirana kazen 72 denarjev.

⁸⁰ Izpuščene so kazenske sankcije iz čl. 13, 24, 25, 26, 31, 32, 41 in 49 G. b.

⁸¹ Soteška priredba nima n. pr. nobenih pravil glede nemarnega obdelovanja vinograda (čl. 26 G. b., 24 Obr. G. b., 24 Labasserjeve in 26 Boštanjske priredbe), niti glede tatvine grozdja in sadja (čl. 40 G. b., 38 Obr. G. b., 35 Labasserjeve in 38 Boštanjske priredbe).

⁸² Izvirna člena Soteške priredbe sta člena 43 in 44. Člena 43 objasnjuje vrednost marke denarjev, ki znaša na Kranjskem tri libre. Člen 44, zadnji v tekstu priredbe, pa določa pristojbine, ki gredo gorskemu gospodu pri prodaji vinograda; prodajalec mu ima plačati en ventin (dvajset krajcarjev), kupec pa dva reparja.

kakršnekoli tožbe.⁸³ Nastanek takega predpisa sodi v čas, ko soteški gorski gospod ni več skliceval plenumov sogorščin v gosposčini, marveč je samo še sestavljal porotne mize z gorskim sodnikom na čelu. Soteški prireditelj je imel Labasserjevo priredbo za predlogo. To izhaja tako iz kazenskih sankcij, ki so ostale iste kot pri Labasserju, ali pa so enako izpuščene, kot jih je opustil Labasser.⁸⁴ Kakor tudi iz mnogih nadrobnosti teksta in redakcije.⁸⁵ Podoba je, da soteški sestavljavec Boštanjске priredbe sploh ni upošteval. Edini primer, ki bi kazal na to, da je bila vzeta v poštev tudi Boštanjска priredba, je kazenska sankcija za opuščeno prijavo transakcije, ki zadeva gorsko zemljo. Labasser (čl. 19) je določil kazen treh mark, soteški prireditelj pa se je vrnil h kazni ene marke (čl. 18), enako kot boštanjски (čl. 21). Seveda je bolj verjetno, da je sledil soteški prireditelj Gorskim bukvam (čl. 21) ali pa Obravnanim Gorskim bukvam (čl. 19). Naposled je posebnost Soteške priredbe v tem, da je čl. 24 G. b. oziroma čl. 22 Obr. G. b., kjer je določena kazenska sankcija za nepravčasno opravljeno obrezovanje in okopavanje, razstavljena v dva člena, v poseben člen, kjer se obravnava rez, in poseben člen, kjer se obravnava kop.⁸⁶ To sta člena 21 in 22.

⁸³ Po pravilu, kakor je postavljeno v čl. 2 G. b. oziroma v čl. 2 Obr. G. b., mora gorski gospod »pravdo pustiti teči«, kadar gre za dedinsko tožbo, češ take tožbe ne trpe odlašanja. Toda konec 18. stoletja je že veljalo pravilo, da je sklicati gorsko pravdo nemudoma tudi tedaj, če je vložena kaka druga važna tožba. Gorske gosposke namreč takrat niso več trpele zborov na gorskih pravnih dneh. Zato se je soteški prireditelj ognil predpisu o sklicevanju redne gorske pravde in se omejil na konstituiranje gorske porote po stvarni potrebi in tudi po mili volji gorskega gospoda.

⁸⁴ Za posek trte, ki je v čl. 43 G. b. zanj določena kazen 60 denarjev, v čl. 41 Obr. G. b. pa kazen treh mark, je odredil soteški prireditelj v čl. 36 kazen pet mark, sledeč Labasserju (čl. 38), ne pa Boštanjски priredbi (čl. 40), ki se je bila vrnila h kazni iz čl. 43 G. b. Soteška priredba in Labasser nimata nobene kazenske sankcije za telesno poškodbo, kot jo imata člena 37 G. b. in 35 Obr. G. b., namreč kazen pet mark; boštanjски prireditelj pa se je bil v svojem čl. 34 vrnil k tej kazni.

⁸⁵ Labasser je bil spojil člena 16 in 17 G. b. v čl. 16. Na isti način sta člena spojena v čl. 15 Soteške priredbe. Soteški sestavljavec je zamenjal zapovrstnost členov 38, 37 ter členov 41, 40 (gre za člena 45, 46 ter 49, 50 G. b.). V tem pogledu je sledil Labasserju (čl. 40, 39 ter 43, 42), oziroma Boštanjски priredbi (čl. 43, 42 in 47, 46). Podobno kot pri Labasserju, ni v Soteški priredbi nobene določbe o vozni tlaki (čl. 18 G. b., čl. 15 Obr. G. b.), v tem ko ima Boštanjска priredba ustrezno določbo v čl. 18. Sledeč Labasserju, soteški prireditelj ni sprejel v tekst določb o sodnih pristojbinah (čl. 27 G. b., čl. 25 Obr. G. b.), o izterjavi pristojbin (čl. 29 G. b., čl. 27 Obr. G. b.) in o gorskih dninah (čl. 52 G. b.). To velja tudi o kratenuj dedinske pravice (čl. 44 G. b., čl. 42 Obr. G. b.), ki pa se nahaja v Boštanjски priredbi (čl. 41) Tako Labasser (čl. 25) kot Soteška priredba (čl. 24) imata določbe o prizivu (čl. 28 G. b., čl. 20 Obr. G. b.), nima jih pa Boštanjска priredba. Naposled nimata Labasser in Soteška priredba nobene določbe o drevju, če senco dela (čl. 48 G. b., čl. 46 Obr. G. b.), v tem ko je boštanjски prireditelj upošteval ta predpis (čl. 45).

⁸⁶ Razstavitev se glasi takole: »Art. 21. En usakatiri ie dolshan usako Leto svoi Vinograd obresati, ako ne taku Vinograd gospud gorski more sa se

Glede Prekmurske priredbe gorskih členov, ki tvori zase peti starostni razred, velja ugotoviti, da organizacija z upravno in sodno avtonomijo kakor je ustanovljena za gorsko skupnost Nedeljskega vrha, pač ne more biti neka osamela znamenitost ene same vinske gore, marveč da izhaja iz občega zgodovinskega korena. Morda nam srečno naključje odkrije še nadaljnje slovenske priredbe gorskih členov nekdanjih ogrskih Slovencev, morda nam pa priskočijo na pomoč madžarski zgodovinarji prava s podatki o organizaciji vinskih gorá v panonskem gričevju. Dokler se po tej ali oni poti ne popolni gradivo, ni podlage, da bi se pobilo mnenje Metoda Dolenca, ki je tekst leta 1912 v Sobotišču objavljene priredbe gorskih členov Nedeljskega vrha določil v začetek 19. stoletja, ko da gre za čisto samoterno gorsko organizacijo v slovenskem Prekmurju.

Zusammenfassung

ÜBER DAS ALTERSPROBLEM DER SLOWENISCHEN FASSUNGEN DER WEINBERGARTIKEL

Der Verfasser hat sich zur Aufgabe gemacht, die Anciennität der teilweise noch nicht aufgefundenen Urtexte, welche den bisher bekannten zehn slowenischen Zurichtungen der steirischen Weinbergartikel (1543) als Vorlage gedient haben mochten, unter Zuhilfenahme des verfügbaren rechtsgeschichtlichen Beweismaterials festzulegen, ohne in eine linguistische Wertung der Texte, die der Sprachfachforschung anheimgestellt bleiben muss, einzugehen. Es galt die seinerzeit (1940) von weiland Prof. Method Dolenc festgesetzte chronologische Reihenfolge dieser hochwichtigen Volksrechtsquellen einer zeitlich entsprechenden Berichtigung zuzuführen, da die derzeit allgemein beobachtete Klassifizierung besagter Rechtsquellen lediglich auf die Berücksichtigung äusserer Geschichtsdaten, die stellenweise sogar einer nur flüchtigen Wertung teilhaftig waren, zurückzuführen ist.

Als Hauptmassstab zwecks gewissenhafter Festsetzung des Alters besagter Urtexte diente dem Verfasser der für den Leser auch tabellarisch vorgeführte Sprachgebrauch dreier einst in Verwendung gestandener slowenischer Fachausdrücke für den Begriff der Berggemeinschaft d. h. des Bergholdenkollektivs im einzelnen herrschaftlichen Weinberge. In der deutschen Rechtsterminologie stösst man diesbezüglich bloss auf den Terminus perkrecht, allein zum grossen Unterschied vom slowenischen Sprachgebrauch besitzt der deutsche Fachausdruck mit nichten die Beimischung eines Sozietätsbegriffes, vielmehr bedeutet er immer bloss das rechtsindividualistisch aufgefasste Bergrecht des Bergherrn, es sei denn dass er ausnahmsweise zur Benennung der Berggiebigkeit (slow. gorna f.) herangezogen worden ist. Die slowenische Rechtsterminologie hingegen verfügte über die Sozietätstermini: gorsčina f., sogorsčina f. und gora f., von denen das Wort gorsčina die alte Bezeichnung für die Berggemeinschaft bildet, während die jüngere noch treffendere Bezeichnung sogorsčina am Anfange des 17. Jh. in drei Rechtsquellen auftauchte, um sodann von der Bildfläche

obdrsati, inu drugimu dati.« Dalje: »Art. 22. Kateri pak v enim leti svoi Winograd pervo Kob pred Winkostim neokopa, ta je Sapadel 1 Marko Denario, drugu letu duei jenu tu tretie leitu Zeu Nograd.«

wieder zu verschwinden. Was den dritten Fachausdruck *gora* (Berg) anbelangt, handelt es sich um den Namen des Weinberges, welcher ähnlich wie das deutsche *perkrecht*, jedoch zufolge ganz anderer Tropen, zum Synonym der *Termini gorščina* und *sogorščina* geworden ist. Obzwar die Anfänge eines solchen Sprachgebrauches zeitlich weit zurückreichen, nahm die Angleichung erst nach geraumer Zeit überhand, bis schliesslich der früher wiedereingesetzte *Terminus gorščina* endgültig aus dem Felde geschlagen wurde.

Die drei Zeitperioden, in denen die *Termini gorščina*, *sogorščina* und *gora* nacheinander vorherrschten, liefern eine geradezu vorzügliche Grundlage für die Einteilung der zehn Bergartikeltexe in fünf Altersklassen. Hierbei bilden die zwei ältesten Texte aus dem letzten Fünftel des 16. Jh. die älteste Klasse, drei weitere Texte aus dem Anfange des 17. Jh., in denen der *Terminus sogorščina* vorkommt, die zweite Altersklasse, noch zwei weitere Texte aus der Mitte des 17. Jh., in welchen der rehabilitierte *Terminus gorščina* mit dem *Terminus gora* so ziemlich gleichen Schritt hält, die dritte Altersklasse, während die zwei Texte aus der zweiten Hälfte des 18. Jh. deshalb die vierte Altersklasse ausmachen, da ihr *Terminus gora* bereits ausschliesslich vorwaltet und der *Terminus gorščina* bei ihnen nur mehr die Bedeutung der Berggiebigkeit in Anspruch nimmt. Der zehnte, letzte Text bildet eine eigene fünfte Altersklasse, da er eine grundverschiedene, den pannonischen Slovenen eigene Bergrechts-Nomenklatur aufweist und überdies dem Anfange des 19. Jh. angehört.

Als Kontrollbeweis für die Richtigkeit vorangeführter Klassifizierung zieht der Verfasser den weitem, in diesen Urkunden enthaltenen Sprachgebrauch, welcher sich auf die *Termini sogornik m.* (*Berghold*) und *mejaš m.* (*Measch*, *Meäsch*) in deren sinnesgleichen Bedeutung *perkhold* (*perkgnoss*) bezieht, heran. Der *Berghold*name *sogornik* wurde im Laufe der Zeit von seinem Namensrivalen *mejaš*, der seinerzeit den freien Erbpächter eines herrschaftlichen Weinbergs nach *Burgrecht* vorstellte, immer mehr bedroht, um schliesslich von ihm aus der Bergrechts-Nomenklatur vollständig verdrängt zu werden. Es handelt sich um eine ähnliche Namensvertauschung, wie es einstens mit dem *Terminus perkgnoss* der Fall gewesen war, als der *perkgnoss* anfänglich ebenfalls den freien Weinbergpächter (*Measch*) vorstellte, im Sprachgebrauche des Volkes aber im 16. Jh. bereits derart dem Begriffe *perkhold* angeglichen war, dass er von den Redaktoren des steirischen Bergrechtsbüchels nur noch als Synonym des *Terminus perkhold* in Berücksichtigung gezogen werden konnte. Nicht besser erging es dem *Terminus sogornik* im Wettkampfe mit dem *Terminus mejaš*. Die einzelnen vier Kampfphasen weisen eine so haargenaue Koinzidenz mit den oberwähnten vier ersten Altersklassen, dass füglich von der einwandfrei erhärteten Richtigkeit der Einordnung der zehn slovenischen Volksrechtsquellen in die chronologische Zeitfolge gesprochen werden kann. Der jüngste, zehnte slovenische Text kommt hier aus den bereits oben vorgeführten Gründen nicht weiter in Frage.

Die beiden Schlussabschnitte des Aufsatzes sind der Placierung der einzelnen Volksrechtsquellen im Rahme ihrer Altersklassen, sowie nach Tunlichkeit auch der Hervorhebung etlicher für die Kennzeichnung einzelner Urtexte wichtigen Merkmale gewidmet.